

LIBERTATEA GÂNDIRII ȘI LIBERTATEA CUVÂNTULUI ÎN FILOSOFIA LUI JOHN STUART MILL

Dr. Dorothea Lidia CARAMAN

UniCredit Bank, București, Romania

dorothea.caraman@gmail.com

ABSTRACT: Freedom of Thought and Freedom of Speech in the Philosophy of John Stuart Mill.

This is a work of awareness about the Liberty of Thought and Discussion presented in the famous work of John Stuart Mill, *On Liberty*, which is the most famous defense of free speech in the Western philosophical canon. Liberty is understood as the state of being free within society from any type of control or dictatorial restrictions imposed by authority on one's way of life, political views or behavior. The paper considers the relation between the Freedom of Discussion Principle and the much known Harm Principle. Also the conditions under which these principles are applicable: individuals have the freedom to do whatever they want or can, as long as they do not harm another individual, or the society itself.

Keywords: *liberty, freedom of discussion, freedom of thought, moral, authority, state.*

Libertatea individuală

Nu există niciun dubiu că libertatea este dreptul autonom al ființei umane, drept care garantează inviolabilitatea persoanei și fără de care progresul nu ar fi posibil. Este dreptul indispensabil oricărui regim democratic. Este condiția intrinsecă a acelui suflet liber care își regăsește valoarea ontologică în dumnezeire.

De-a lungul timpului, demersul științelor sociale de a defini omul prin individualitatea și relațiile sale sociale, a inclus mereu și problema libertății. Un lucru cât se poate de firesc dacă ne gândim că libertatea este strâns legată de ființa umană dar și de complexitatea existențială a omu-

lui. Mai precis, existența omului nu și-ar găsi menirea fără a considera și libertatea prin care omul devine din individ persoană, ființă spirituală, creator de valori, de sensuri și semnificații. Așadar, diferența dintre individ și persoană se tranșează în contextul libertății, ca parte integrantă a structurii ontologiei umane. Căci numai omul, ca persoană, este o ființă liberă, nu și individul. Iar libertatea ca dat existențial este instanța care emancipează și susține toată frumusețea existenței umane, aflată în relație cu propria-i ființă, cu societatea și cu Dumnezeu. Progresul și devenirea omului și a societății reprezintă condiția *sine-qua-non* a libertății.

Altfel spus, doar un suflet care înaintea către Dumnezeu este și un suflet liber, care există cu adevărat, pentru că libertatea este vie și nu poate fi încorsetată în structuri teoretice. Ea este scopul și obiectivul dragostei divine. Nu este doar un concept rațional, ci și unul existențial, al sinelui superior care se afundă mai mult și mai mult în esența și profunzimea libertății ontologice. Acolo unde, la intersecția dintre libertate și iubire, omul își întâlnește sinele, îl întâlnește pe Dumnezeu și prin Dumnezeu, întru iubire, își întâlnește semenii.

Dar fără libertatea fiecăruia de a gândi și decide pentru sine, moralitatea și responsabilitatea individuală ar mai fi posibile? Cu siguranță nu, căci libertatea de gândire este un deziderat etern, iar unui om fără conștiință, moralitate și responsabilitate îi este negată umanitatea însăși. Conștiința liberă permite relația omului cu Dumnezeu și cu semenii săi. Iar libertatea de exprimare o facilitează, oferindu-ne dreptul să ne exprimăm prin cuvânt, prin artă (în toate formele ei), prin presă, prin credință și manifestări spirituale.

Rămâne o problemă: Libertatea individuală este un drept indispensabil oricărui regim democratic, dar, în același timp, un drept care poate prejudicia efectivitatea altor drepturi, căci este ușor lucru ca libertatea să își piardă esența atunci când, sau dacă prin exercitarea propriei libertăți îi prejudiciem pe ceilalți.

Fără pretenția unui răspuns exhaustiv, analiza noastră își propune să prezinte în cele ce urmează poziția lui John Stuart Mill despre libertatea gândirii și libertatea de exprimare. Filosoful britanic publica în 1859 renumitul său eseu *Despre libertate*, un fel de carte de căpătâi¹ a libertății de

---

1 John Stuart Mill, „O Biblie a liberalismului – nu însă a doctrinei, ci a culturii politice liberale”, *Despre libertate*, Editura Humanitas, București, 2014, p. 7.

opinie și de expresie clasice. Împreună vom face o trecere în revistă a două dintre principiile propuse de John Stuart Mill: libertatea gândirii și libertatea cuvântului, încercând să formulăm în final un răspuns la o problema actuală: când și în ce condiții libertatea mea poate afecta libertatea celui alt?

John Stuart Mill (1806–1873), scurte repere biografice

John Stuart Mill (1806–1873), unul dintre cei mai influenți filozofi ai secolului al XIX-lea, s-a remarcat drept un factor important de ghidaj pentru liberalismul modern și libertatea individuală.

John Stuart Mill, considerat un vizionar al vremurilor sale, a fost un naturalist, un utilitarist și un liberal convins, ale cărui lucrări explorează consecințele unei perspective empiriste temeinice, axate pe libertate, egalitatea de gen și căutarea fericirii pentru toți oamenii. Preocupările lui vizează nu doar doctrina liberală, înțelesă *stricto sensu*, ci și chestiuni practice precum distribuirea echitabilă a veniturilor sau rolul comunității în viața socială².

În demersurile sale științifice el a căutat să combine tot ce este mai bun din gândirea iluminismului specific secolului al XVIII-lea, cu noile curente emergente ale filosofiei romantice și istorice din secolul al XIX-lea³, contribuind astfel la teoria socială, teoria politică și economia politică a vremii.

Supranumit „cel mai influent filozof vorbitor de engleză a secolului al XIX-lea”⁴, el a definit libertatea individului în opoziție cu controlul nelimitat al statului și societății în genere.

A fost un susținător fervent al utilitarismului, teorie etică dezvoltată de predecesorul său Jeremy Bentham și a contribuit la investigarea metodologiei științifice, deși cunoștințele sale despre acest subiect se bazează mai mult pe scrierile altora (în special pe William Whewell, John Herschel și Auguste Comte și pe cercetările efectuate pentru Mill de Alexander Bain), decât pe aprofundări personale.

Câteva dintre cele mai importante lucrări ale sale includ *Un sistem de logică* (1843), *Principii de economie politică* (1848), *Despre libertate* (1859),

---

2 *Ibidem*.

3 John Stuart Mill este considerat ca fiind: „ultimul mare liberal clasic și primul mare liberal modern”, John Stuart Mill, apud David Russell, „Aesthetic Liberalism: John Stuart Mill as Essayist”, în *Victorian Studies*, Vol. 56, Nr. 1, 2013, p. 17

4 Macleod, Christopher și Zalta, Edward N. (ed.), „Metaphysics Research Lab”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Editura Stanford University – via Stanford Encyclopedia of Philosophy, 14 November 2017.

Considerații asupra guvernului reprezentativ (1860), *Utilitarism* (1861), *Examinarea filozofiei lui Sir William Hamilton* (1865), *Supunerea femeilor / sclavia feminină* (1869). Observăm astfel chiar din titlurile propuse, că principalele idei ale sale abordează subiecte multilaterale despre logică, economie, libertate, democrație, filozofie utilitaristă, sclavie sau feminism și emanciparea acestora.

În vederea unei perspective de ansamblu a filosofiei sale, amintim doar câteva dintre principiile sale cele mai importante:

- ♦ **Logica:** Clarificarea problemelor de cauzalitate în vederea înțelegerii cauzelor pentru unele evenimente/fenomene. Uniformizarea cercetării științifice prin cinci principii inductive (canoane).
- ♦ **Utilitarism:** Teorie morală în care utilitatea este fundamentul moralei. Ea permite o evaluare a acțiunilor indivizilor și are două dimensiuni esențiale: un criteriu al binelui și al răului, și o regulă de evaluare a acțiunii morale conform acestui criteriu. Acțiunile sunt astfel corecte doar proporțional cu tendința lor de a promova fericirea și sunt incorecte atunci când au tendința să producă nefericire. Unde fericire se înțelege a fi prezența plăcerii și absența durerii. Acea plăcere percepută în sensul ei larg de plăcere fizică, plăcere a frumosului, a decorativului, a delectării.
- ♦ **Pozitivism și empirism:** Cunoștințele pot fi asimilate în mod empiric, prin observare și experimentare. Modalitatea de verificare este metoda științifică.
- ♦ **Democrație cu respect pentru minorități:** Majoritățile își urmăresc propriile interese în detrimentul intereselor minorităților, fie ele etnice, religioase, politice, sociale sau rasiale. Acestea din urmă trebuie protejate de tirania majorității. Căci acolo unde libertatea individuală este restricționată, iar punctele de vedere ale majorității primează, dezvoltarea intelectuală, creativitatea și gândirea individuală se sufocă.
- ♦ **Drepturile femeilor:** Egalitatea de șanse între femei și bărbați este obligatorie. Femeile nu sunt o clasă subordonată bărbaților, ci ele trebuie să aibă drepturi egale cu aceștia. Drepturi egale de vot, de gândire, de educație, politice, etice și sociale:

Consider că [sexul] este la fel de irelevant pentru drepturile politice ca diferența în înălțime sau în culoarea parului, în scrierea Considerații asupra Guvernului Reprezentant.

- ♦ **Nu sclaviei:** Sclavia nu este justificată sub nicio formă, în nicio condiție. Argumentul care susține sclavia printr-o anume inferioritate genetică sau intelectuală nu este justificabil sau admisibil.
- ♦ **Libertate de exprimare:** Libertatea fiecăruia de a-și exprima ideile și opiniile fără constrângeri sau teama unor consecințe, cenzuri sau sancțiuni. Condiția necesară pentru progresul social.
- ♦ **Libertatea umană:** Fiecare individ este suveran asupra lui însuși, asupra propriului spirit și trup. În consecință, el trebuie să fie liber și responsabil de propriile sale acțiuni, cu condiția să nu îngreudească libertatea celorlalți. Conceptul de libertate este o practică pozitivă de a trăi, având ca fundament o metodă rațională, care presupune claritate, rigurozitate și sinceritate.

Viziunea cu privire la libertate în filosofia lui John Stuart Mill, după cum se poate observa în următoarele rânduri, este o normă fundamentală ce trebuie respectată de orice guvernare care se vrea a fi dreaptă. Libertatea își capătă esența doar atunci când sau dacă omul își împlinește neîngrădit propriul bine, fără să fie împiedicat de către societate.

Dar să detaliem în cele urmează cele două concepte anunțate chiar din titlul prezentei lucrări: libertatea gândirii și libertatea cuvântului în filosofia lui John Stuart Mill.

Despre libertatea gândirii și a cuvântului

De-a lungul istoriei, conceptul de libertate a căpătat diverse valențe și interpretări. Uneori a fost contestat, alteori s-a aflat într-o continuă luptă pentru supraviețuire și readaptare. Dar odată cu secolul al XXI-lea, libertatea s-a impus sub toate formele ei: libertatea de opinie, de exprimare, de alegere, de gândire (de conștiință), de manifestare, de asociere, de mișcare, de închinare, educațională, academică, pozitivă, negativă, de manipulare, ecuanimitate.

Ca principiu *sui-generis*, putem însă afirma împreună cu concepțiile filozofice și concepțiile juridice că libertatea subliniază ideea de individualitate, de lipsă a contrângerilor, de libertate, de alegere sau de neimplicare a statului în voința proprie. Reprezintă așadar cel mai important nucleu al spiritualității omului, un corolar al tuturor aspirațiilor sale.

Omul este menit să fie liber⁵, să nu fie supus constrângerilor și să se dezvolte autonom. Dar pentru o înțelegere corectă a conceptului libertății individuale este nevoie de o încadrare corectă a contextului filosofic în care a fost folosit.

Spre exemplu, pentru Jean Jacques Rousseau libertatea capătă două dimensiuni: libertatea în mediul natural și libertatea în mediul social. Libertatea absolută este libertatea în stare naturală, nealterată de factori exteriori, în care omul primitiv trăiește bazându-se exclusiv pe propriile sale forțe, fără nicio îngădire a libertății. Libertatea în mediul social apare însă din motive pur strategice, atunci când oamenii se organizează în grupuri sociale (*așa apare statul și societatea*) și aderă la așa numitul contract social (*omul renunță de bună voie la o parte din libertatea sa în favoarea unui suveran care se angajează să își protejeze supușii*) care impune renunțarea la o parte din libertatea omului în favoarea statului⁶. Statul va asigura pentru cetățenii săi ordinea socială și siguranța colectivă atât de necesare în fața amenințărilor iminente provenite din partea semenilor săi aflați în stare naturală. Căci omul, în starea sa naturală (*în care deține libertate individuală absolută*), nu are nicio nevoie de semenii săi, fiind astfel supus unor permanente conflicte. În interiorul statului însă libertatea este principiul suprem al ordinii, cât și finalitatea acesteia. Apare aici și conceptul de *libertate morală*, ca fundament a dreptului și formă superioară a libertății sociale, căci *ascultarea de o lege pe care omul singur și-a stabilit-o, înseamnă libertate, pe când impulsul excesiv al poftei te face rob propriilor dorințe*⁷.

Conceptul libertății morale a fost ulterior dezvoltat și în scrierile kantiene. Suntem liberi, spune Immanuel Kant, numai atunci când acționăm moral, adică independent de orice înclinație sensibilă, independent de orice cauză determinată care nu ne aparține.

Dar ideea merge mai departe, căci John Stuart Mill arată în celebrul său tratat *Despre libertate*, că prin conduita proprie, un individ nu trebuie să lezeze libertatea semenului său. Căci orice persoană care beneficiază de protecția socială a statului trebuie să răsplătească acest benefi-

5 Ioan-Gheorghe Rotaru, *Om-Demnitare-Libertate*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2019, pp. 201-215.

6 Carl Joachim Friedrich, *Liberty*, Editura Transaction Publishers, New York, 2009, pp. 34-35.

7 J.J.Rousseau, *Contractul social...*, p. 108.

ciu având un comportament pozitiv față de ceilalți membrii ai societății.⁸ Altfel spus, libertatea ne este limitată doar în relație cu ceilalți oameni, atunci când prin exercitarea propriei libertăți prejudiciem efectivitatea drepturilor semenului nostru.

De-a lungul vremurilor, filosofia lui John Stuart Mill devine una profund liberală. Libertatea vizează protecția drepturilor și libertăților individuale prin reducerea puterilor statului, individul este suveran asupra lui însuși, asupra propriului trup și spirit, iar fiecare ființă umană are, prin naștere, drepturi naturale pe care nicio putere nu are dreptul să le îngrădească și anume: dreptul la viață, la libertate și la proprietate. Cât despre libertatea de gândire și de spirit⁹, aceasta este strâns legată de libertatea de exprimare, cu amendamentul că cei doi termeni nu sunt interșanjabili și nici identici. Căci libertatea de gândire este un deziderat etern, pe când libertatea de exprimare este un drept al omului, tradus în politica publică a statului modern (n.a). Este libertatea oricărui individ de a căuta, de a primi și de a transmite informații și idei, fără constrângeri sau teama unor consecințe, cenzuri sau sancțiuni. Este libertatea de exprimare a gândurilor, a credințelor, a opiniilor și creațiilor de orice fel, prin orice forma de comunicare (prin viu grai, prin imagini, prin scris, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare)¹⁰. Cenzura de orice fel este interzisă¹¹.

Cu alte cuvinte, libertatea individuală se dezvoltă doar într-un cadru securizat al unei gândiri dinamice, care nu este îngrădită de exprimare. Nevoia de a schița un astfel de spațiu intangibil este, pe de o parte, reacția naturală la dorința de uniformizare socială a epocii, iar pe de altă parte este justificată de promovarea failibilismului cunoașterii. Unde prin failibilism înțelegem că nu există cunoaștere absolută, sau cel puțin că afirmațiile privind cunoașterea pot fi, în principiu, greșite¹². Dar, în accepțiunea lui John Stuart Mill nu exista adevăruri infailibile, iar noi nu suntem îndreptățiți să suprimăm vreo idee, indiferent de natura sau

---

8 John Stuart Mill, *On liberty*, Editura Longmans Green And CO, Londra, 1865, p. 44.

9 John Stuart Mill, *On liberty...*, p. 59.

10 Safta Marieta, „Teoria generală a dreptului constituțional. Drepturi și libertăți”, *Drept constituțional și instituții politice, Vol. I.*, Ediția a 4-a, revizuită, Editura Hamangiu, 2018, p. 281.

11 *Libertatea de exprimare*, Art. 30 din Constituție.

12 <https://ro.wikipedia.org/wiki/Failibilism>

scopul ei. Căci, indiferent dacă există sau nu un consens general asupra unor opinii, necesitatea libertății de exprimare și de opinie nu poate și nu trebuie să fie înăbușită. Oamenii trebuie să fie lăsați să se exprime liber, să enunțe idei, opinii contrare, argumente, judecăți de valoare, pentru că doar în acest mod rațiunea va genera adevărul. Iar atunci când adevărul nu este contestat el riscă să degenereze în prejudecată sau dogmă, iar oamenii nu-l vor mai simți ca pe un adevăr prin excelență. Cât despre societate, aceasta va avea numai de câștigat dacă va respecta libertatea individuală. Fiindcă atâta vreme cât acțiunile unei persoane nu vor îngrădi drepturile altei persoane și nu le vor impacta negativ, atunci ele vor trebui lăsate să trăiască după propriile reguli și nu după norme impuse din exterior.

Observăm aici cum, pe lângă ideea de libertate, John Stuart Mill conturează și o pledoarie a dialogului social bazat pe gândire activă. Altfel spus, libertatea de exprimare care presupune un spațiu intangibil al gândirii individuale este și condiția indispensabilă a unui pluralism de opinii în sfera informațională publică. Unde dialogul social va fi posibil doar atunci când vom dispune de o pluralitate de opinii care vor conduce indubitabil spre adevăr și progres social.

Concluzie

Libertatea este dreptul autonom al ființei umane, drept care garantează inviolabilitatea persoanei și fără de care progresul nu ar fi posibil. Mai precis, existența omului nu și-ar găsi menirea fără a considera și libertatea prin care omul devine din individ persoană, ființă spirituală, creator de valori, de sensuri și semnificații. Doar un suflet care înaintea către Dumnezeu este și un suflet liber, care există cu adevărat, pentru că libertatea este vie și nu poate fi încorsetată în structuri teoretice. De aceea, conștiința liberă permite relația omului cu Dumnezeu și cu semenii săi, iar libertatea de exprimare o facilitează, oferind dreptul de exprimare prin cuvânt, prin artă (în toate formele ei), prin presă, prin credință și prin manifestări spirituale.

John Stuart Mill, considerat un vizionar al vremurilor sale, ale cărui lucrări axate pe libertate, egalitatea de gen și căutarea fericirii pentru toți oamenii, este preocupat nu doar de doctrina liberală, înțeleasă *stricto sensu*, ci și de chestiunile practice precum distribuirea echitabilă a venitu-

rilor sau rolul comunității în viața socială a cetății. Printre principiile sale se numără *Logica*, *Utilitarismul*, *Pozitivismul* și *empirismul*, *Democrația* cu respect pentru minorități, *Drepturile femeilor*, *Libertatea de exprimare* și *Libertatea umană* în care fiecare individ este suveran asupra lui însuși, asupra propriului spirit și trup. Cu privire la libertate în filosofia lui John Stuart Mill, aceasta este o normă fundamentală ce trebuie respectată de orice guvernare care se vrea a fi dreaptă. Și în care libertatea își capătă esența doar atunci când omul își împlinește neîngrădit propriul bine, fără să fie împiedicat de către societate. De-a lungul istoriei, conceptul de libertate a căpătat diverse valențe și interpretări, dar odată cu secolul al XXI-lea, libertatea s-a impus sub toate formele ei: libertatea de opinie, de exprimare, de alegere, de gândire (de conștiință), de manifestare, de asociere, de mișcare, de închinare, educațională, academică, pozitivă, negativă, de manipulare, ecuanimitate. Omul este menit să fie liber, să nu fie supus constrângerilor și să se dezvolte autonom. Spre exemplu, pentru Jean Jacques Rousseau libertatea capătă două dimensiuni: libertatea în mediul natural și libertatea în mediul social. Conceptul libertății morale a fost ulterior dezvoltat și în scrierile kantiene. În concepția lui Immanuel Kant, suntem liberi numai atunci când acționăm moral, adică independent de orice înclinație sensibilă, independent de orice cauză determinată care nu ne aparține. De asemenea, John Stuart Mill arată în celebrul său tratat *Despre libertate*, că prin conduita proprie, un individ nu trebuie să lezeze libertatea semenului său. Libertatea este limitată doar atunci când, în relația cu oamenii, prejudiciem efectivitatea drepturilor semenului nostru, prin exercitarea propriei libertăți. În concepția lui John Stuart Mill libertatea vizează protecția drepturilor și libertăților individuale prin reducerea puterilor statului, individul fiind suveran asupra lui însuși, asupra propriului trup și spirit, iar fiecare ființă umană are, prin naștere, drepturi naturale pe care nicio putere nu are dreptul să le îngrească și anume: dreptul la viață, la libertate și la proprietate.

Concluzionând, se poate spune că, odată cu John Stuart Mill, dreptul la liberă exprimare și gândire revine tuturor, și celor care îndeamnă la libertate și celor care strigă suprimarea ei, căci, precum orice alt drept, libertatea este cadrul generic, scena pe care se poate juca orice fel de piesă. Este forma, nu conținutul.

Bibliografie selectivă:

- ✦ Antiseri, Dario, *Principii liberale*, Editura Antet, Prahova, 2010.
- ✦ Bury, John Bagnell, *A history of freedom of thought*. Henry Holt and Company, Editura The University Press, Cambridge, U.S.A., 1913.
- ✦ George, Robert P., *John Stuart Mill and John Henry Newman on Liberty and Conscience*, The Saint Anselm Journal 10.2, Editura Princeton University, 2015.
- ✦ Friedrich, Carl Joachim, *Liberty*, Editura Transaction Publishers, New York, 2009.
- ✦ Macleod, Christopher & Zalta, Edward N. (ed.), „Metaphysics Research Lab”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Editura Stanford University – via Stanford Encyclopedia of Philosophy, 14 November 2017.
- ✦ Marieta, Safta, „Teoria generală a dreptului constituțional. Drepturi și libertăți”, *Drept constituțional și instituții politice*, Vol. I, Ediția a 4-a, revizuită, Editura Hamangiu, 2018.
- ✦ Mill, John Stuart, *Despre libertate*, traducere din engleză și prefață de Adrian-Paul Iliescu, Ediția a III-a, Editura Humanitas, 2014.
- ✦ Rotaru, Ioan-Gheorghe, *Om-Demnitare-Libertate*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2019.
- ✦ Rousseau, Jean Jacques, *Contractul social*, Editura Cartex, București, 2021.

Surse electronice:

- ✦ <https://ro.wikipedia.org/wiki/Failibilism>
- ✦ <https://www.constitutiaromaniei.ro/art-30-libertatea-de-exprimare/>